

ВІДГУК

завідувачки кафедри теорії і методики фізичної культури
Львівського державного університету фізичного культури імені Івана
Боберського, доктора наук з фізичного виховання і спорту, професора Боднар
Іванни Романівни на дисертаційну роботу Вітомської Марини Валентинівни.

«Формування активності повсякденного життя дітей періоду першого
дитинства з розладами аутистичного спектра в загальній програмі
ерготерапії», подану на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 227 Фізична терапія, ерготерапія
(галузь знань 22 Охорона здоров'я)

Актуальність дисертаційної роботи. Діти з розладами аутичного спектра (РАС) часто мають труднощі у встановленні соціальних контактів та взаємодії з оточуючими. Ерготерапія може допомогти розвинути соціальні навички, сприяючи взаємодії з іншими дітьми та дорослими в різних ситуаціях. Багато дітей з РАС мають проблеми з моторикою та координацією рухів. Через покращення рухових навичок ерготерапія сприяє розвитку моторики, допомагаючи дітям краще взаємодіяти з навколишнім світом, розвинути ключові навички, необхідні для повноцінної участі в житті і таким чином сприяти покращенню якості їхнього життя. У результаті діти з РАС набувають навичок самообслуговування, необхідних для незалежного життя, таких як одягання, особиста гігієна тощо, тобто формується їхня автономія. Діти з РАС різні. Ерготерапевти можуть індивідуалізувати програми для врахування конкретних особливостей кожної дитини, її потреб та рівнів функціонування.

Дослідження підтверджують, що раннє втручання є найбільш ефективним для дітей з РАС. Початок ерготерапії під час періоду першого дитинства дозволяє максимально використати період, коли мозок найбільш пластичний і готовий до навчання. У наш час, час зростання кількості дітей, у яких діагностують РАС, наукові дослідження, спрямовані на уточнення змісту

загальної програми ерготерапії набувають особливої актуальності. Тому дисертаційне дослідження Вітомської Марини Валентинівни є актуальним.

Зв'язок роботи з науковими планами, темами. Робота виконана згідно плану науково-дослідної роботи Національного університету фізичного виховання і спорту України на 2016-2020 рр. за темою 4.2 «Організаційні та теоретико-методичні основи фізичної реабілітації осіб різних нозологічних, професійних та вікових груп» (номер державної реєстрації 0116U001609) та Плану науково-дослідної роботи Національного університету фізичного виховання і спорту України на 2021-2025 рр. за темою 4.1 «Підвищення рівня функціональної незалежності та заняттєвої участі осіб різних нозологічних груп за допомогою програм ерготерапевтичних втручань» (номер державної реєстрації 0121U107532). Особистий внесок здобувача полягає у порівнянні ефективності трьох програм ерготерапії серед дітей з РАС.

Найбільшої уваги заслуговує науковий результат дослідження, що висвітлений у п.1. **наукової новизни** дисертаційної роботи. Він полягає в тому, що дисертантом уперше отримано результати порівняння ефективності трьох підходів до укладання змісту реабілітаційної програми (за показниками активності повсякденного життя, сенсорного профілю та якості життя) дітей періоду першого дитинства з РАС; обґрунтовано, що третій варіант реабілітаційної програми (із застосуванням засобів сенсорно-інтегративної терапії – СІТ) ефективніший від другого (що містив засоби ерготерапії), а другий – від першого (без курсу ерготерапії, лише з консультаціями ерготерапевта). Цього наукового результату неможливо було досягнути без детального вивчення змін показників самообслуговування, мобільності, соціальної функціональності, сенсорного профілю та якості життя дітей з РАС під впливом кожної з трьох експериментальних програм. Цей науковий результат задекларований здобувачкою в наступних трьох пунктах наукової новизни. Тому пункти 2-4 наукової новизни мають підпорядковане значення. Також дисертантом отримано наукові результати другого і третього ступенів наукової новизни, які коректно сформульовані в наступних пунктах.

Отримані здобувачкою наукові результати мають суттєве **практичне значення**, що підтверджено актами впровадження. Результати дисертації впроваджені у процес відновлювальної терапії дітей з РАС у центрі фізичної реабілітації «Фенікс»; вони підтверджують значущість комплексного застосуванню ерготерапії з СІТ у реабілітації дітей з РАС. Отримані наукові результати про методи і підходи в ерготерапії дітей періоду першого дитинства з РАС мають суттєву теоретичну значущість. Їх впроваджено у лекційні курси кафедри фізичної терапії та ерготерапії Національного університету фізичного виховання і спорту України, «Ерготерапія в педіатрії», «Ерготерапія в програмах раннього втручання та першого дитинства» та «Терапевтичні заняття і вправи у ерготерапії», що сприяло підвищенню знань і вмінь майбутніх фахівців галузі фізичної терапії та ерготерапії.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Достовірність отриманих результатів забезпечено оптимальними розмірами вибірок учасників дослідження (60 пацієнтів з РАС віком від 4 до 6 років, з них 8 дівчаток, розподілених на три групи по 20 осіб у кожній), достатньою тривалістю педагогічного експерименту (6 місяців), логічною і послідовною побудовою дослідження (реалізованого впродовж 2019–2023 рр. із послідовним розв'язанням завдань дослідження під час кожного із трьох етапів).

Дисертантом застосовано інформативні методи математичної обробки, що відповідають поставленій меті та завданням дисертації. Отримані наукові дані та висновки підтверджені результатами коректного статистичного аналізу, що забезпечує їх обґрунтованість і достовірність. Відповідність виду розподілу результатів кількісних показників до закону нормального розподілу перевірялася критерієм Шапіро-Уїлка (W). Для кількісних показників розраховували середнє арифметичне значення (\bar{x}) і середньоквадратичне відхилення (SD), медіану (Me), верхній і нижній кuartилі (25%; 75%), 95 % довірчий інтервал (95 % ДІ) для середнього значення генеральної сукупності. Для бінарних та порядкових змінних проводився також частотний аналіз та

розраховувалися частки. Для оцінки значущості різниці між трьома групами пацієнтів, при наявності відповідності нормального розподілу результатів змінної у всіх групах, використовувався однофакторний дисперсійний аналіз (F). За необхідності апостеріорного попарного порівняння груп використовувалися апостеріорні тести та поправки: Бонфероні, Тьюкі, Шеффе. Для оцінки значущості різниці між трьома групами пацієнтів за змінними, що мали розподіл відмінний від нормального хоча б у одній з груп, а також порядкових змінних використовували критерій Краскела-Уолліса (використовували таблиці критичних значень χ^2). За необхідності апостеріорного попарного порівняння груп використовувався тест Данна (використовувався критерій Z) з поправкою Бонфероні. Для порівняння результатів однієї групи до і після втручання використовувався критерій Стьюдента для залежних вибірок (t) при наявності нормального розподілу показника при обох вимірюваннях, а у інших випадках використовувався критерій Вілкоксона (програмне забезпечення конвертувало критерій у величину Z (Z-score)). Порівняння груп за бінарними змінними відбувалося з використанням таблиць спряженості за допомогою критерія χ^2 -Пірсона. Значущість відмінностей оцінювалась за рівнем асимптоматичної значущості (p). При статистичній обробці приймали надійність P=95 %.

Оцінка змісту дисертації та її основних положень. Зміст роботи, її структурних елементів (анотації, вступу, розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків) відповідає сучасним вимогам.

Робота характеризується логічною єдністю. У вступі глибоко обґрунтовано актуальність теми дослідження, коректно сформульовано його мету та завдання; вказується зв'язок дисертаційного дослідження з науковими планами, темами; подано об'єкт, предмет, методи (методики та інструменти) дослідження; означено наукову новизну та практичну значущість; наводяться дані про особистий внесок здобувача, апробацію та впровадження отриманих результатів, подано інформацію про публікації, структуру та зміст роботи.

У першому розділі представлено аналіз науково-методичної літератури з метою визначення ролі ерготерапії у реабілітації для дітей з РАС. Для цього авторка розглядає розлади аутичного спектра як актуальну соціальну проблему, описує клініко-фізіологічні особливості дітей з РАС і характеризує сучасні уявлення ерготерапії у дітей періоду першого дитинства з РАС. Аналіз наукової літератури дозволив дисертанту виявити ступінь вивченості проблеми. З'ясовано, що ерготерапія є одним з методів комплексної реабілітації дітей з РАС. На основі аналізу даних спеціальної літератури виявлено, що рання реабілітація дитини з РАС збільшує шанси дитини отримати необхідні в повсякденному житті навички самообслуговування та спілкування. Після ерготерапевтичних втручань спостерігають позитивні зміни в соціальній взаємодії дітей з РАС, цілеспрямованій грі та зменшенні чутливості. На основі системного аналізу та узагальнення інформації фахової наукової літератури здобувачка робить висновок, що ерготерапевтичні втручання із застосуванням засобів СІТ сприяють позитивним змінам в соціальній взаємодії, цілеспрямованій грі та чутливості, проте питання змісту найбільш ефективної стратегії реабілітації дітей з РАС залишається маловивченим. Тому метою дослідження стало порівняння впливу трьох реабілітаційних програм на показники активності повсякденного життя, а також сенсорного профілю та якості життя дітей періоду першого дитинства з РАС.

Детальний аналіз та узагальнення даних робіт вітчизняних і зарубіжних вчених дозволили автору зробити ґрунтовні висновки, які носять об'єктивний характер. Бібліографія ретельно підібрана до теми дисертаційної роботи, список якої складається з 177 найменування, з яких більшість (124) – латинкою.

У другому розділі пошукувач описує методи, методики та інструментарій дослідження і висвітлює хід організації дослідження.

Слід відзначити кваліфікований добір використаних дисертантом методів та методик дослідження, які доповнюють один одного, забезпечують

комплексність вирішення завдань дослідження та свідчать про оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Так, аналіз спеціальної та науково-методичної літератури сприяв систематизації наукових праць, котрі розкривають стан наукової проблеми, виокремленню найсуттєвіших методичних особливостей застосування ерготерапії, та з'ясуванню її ролі у реабілітації дітей при РАС. Аналіз першоджерел дозволив обґрунтувати актуальність теми дослідження, визначити завдання та методи емпіричного дослідження, особливості і умови його організації, обґрунтуванню, розробці змісту програм реабілітації. Аналіз медичних карт та документації дозволив проаналізувати демографічні дані та ступінь тяжкості аутизму. Застосування опитувальників *Pediatric Evaluation of Disability Inventory (PEDI)*, *Pediatric Quality of Life Inventory*, анкети «Короткий сенсорний профіль» сприяло укладанню різнобічної характеристики (ступеня активності повсякденного життя, функціональних можливостей, якості фізичного, емоційного та соціального життя, сенсорної чутливості та ін.) дітей з РАС. Методи математичної статистики використовували для визначення статистичних параметрів досліджуваних показників, для порівняння груп пацієнтів та для оцінювання змін показників.

У третьому розділі – відповідно з 2 завданням дисертаційної роботи – детально описано зміст базового та додаткових ерготерапевтичних компонентів реабілітаційної програми для дітей з РАС.

Учасників дослідження розподілили на три групи. Учасники контрольної групи займалися за базовою реабілітаційною програмою; програми експериментальних груп (ЕГ1 та ЕГ2) були ускладнені: ЕГ1 – заняттями з ерготерапії (тричі на тиждень), ЕГ2 додатково – заняттями з сенсорно-інтегративної терапії (двічі на тиждень). Для тактильної стимуляції дітей з РАС включали ігри з текстурними предметами, з піском, сенсорні доріжки; координаційні здібності тренували за допомогою вправ на гойдалці, зі скейтом та на балансірі.

У четвертому розділі висвітлено результати вирішення двох завдань дисертаційного дослідження: визначено вихідні показники активності у самообслуговуванні, мобільності, соціальній функціональності, а також сенсорного профілю та якості життя дітей з РАС і проаналізовано наслідки терапевтичних втручань. Для оцінювання рівня сформованості навичок та можливості виконувати активності повсякденного життя дітей авторка подає детальний аналіз вихідних і кінцевих даних кожного з 13–15 показників 3-х доменів опитувальника *PEDI*: самообслуговування, мобільності, соціальної функціональності; кожного з 38 пунктів 7-ми показників сенсорної чутливості: тактильної, зорової/слухової, смакової/нюхової, вестибулярної, до руху, та 4-х показників якості життя, а також загальних балів кожної методики. Детально описано дані про те скільки пацієнтів які бали отримали; аналізується приріст в балах і відсотках; зміни середніх значень і їхнього стандартного відхилення і медіан (25%; 75%). Проводиться порівняння даних в зв'язаних незв'язаних вибірках, а також проводиться постеріорне попарне порівняння результатів груп.

У п'ятому розділі авторкою висвітлено дискусійні питання, узагальнено результати дисертаційного дослідження, окреслено їх практичну і теоретичну значущість. Дисертантом показано вміння логічно аналізувати, узагальнювати й зіставляти власні наукові результати з даними, наявними у джерелах фахової літератури, й критично їх оцінювати. На основі виконання поставлених у роботі завдань і отриманих результатів здобувачка формулює висновки, які узгоджуються з даними, наведеними в основних розділах роботи, і дозволяють судити про ступінь виконання поставлених завдань і досягнення мети роботи. В результаті наукові дані розподілено на три рівні новизни: ті, які набули подальшого розвитку, підтвердили і доповнили наявні та абсолютно нові наукові дані.

Висновки впливають зі змісту дисертаційної роботи, їх об'єктивність і новизна не викликають сумніву. Дисертація характеризується глибоким розкриттям досліджуваної проблеми, високим рівнем виконання поставленого

наукового завдання, самостійністю у підходах до їх висвітлення. Роботу завершують інформативні додатки та коректний список використаних джерел.

В цілому, аналізуючи зміст дисертаційної роботи, слід зазначити її чітку, логічну побудову, яка повністю відображає послідовне виконання заявлених завдань. Застосована в роботі наукова термінологія є загально визнаною, стиль викладання результатів теоретичних і емпіричних досліджень, наукових положень та висновків – науковим, доступним для сприйняття та використання. Позитивної оцінки заслуговує оформлення результатів дослідження. Порушень академічної доброчесності не виявлено.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій здобувача в опублікованих працях. Основні наукові положення дисертації опубліковані в наукових журналах, та представлено в тезах на науковопрактичних конференціях різного рівня. В опублікованих наукових роботах зі співавторами дисертант самостійно виконала експериментальну частину дослідження та проаналізувала отримані результати. Наукові результати дисертації висвітлені в 5 наукових публікаціях 3 статті у наукових виданнях з переліку наукових фахових видань України, 2 публікації – апробаційного характеру.

Оцінюючи позитивно підготовлений матеріал дисертаційної роботи можна зробити деякі зауваження щодо її вдосконалення.

Зауваження щодо змісту дисертації та анотації.

1. Положення наукової новизни мають форму анотації і не розкривають суті цих положень: які саме показники самообслуговування, мобільності, соціальної функціональності, сенсорного профілю та якості життя і як змінилися.

2. Термін «динаміка» в п.2-4 наукової новизни щодо змін показників (самообслуговування, мобільності, соціальної функціональності, сенсорного профілю та якості життя) під впливом реабілітаційних програм – вважаємо некоректним, бо він стосується порівняння двох показників, тобто самого

факту їх модифікації, тоді як «динаміка» вказує на процес чи тенденції цих змін у часі.

3. У підрозділі 2.2 дисертації не вказана тривалість педагогічного експерименту (проте є на початку 3 розділу, де їй не місце). Дисертант помилково називає (у вступі і в 2 розділі) опитувальники методами дослідження. Насправді опитувальник не є методом дослідження – це лише інструмент для збору інформації. Методами дослідження (залежно від способу збору інформації) є опитування (інтерв'ювання), спостереження, тестування тощо.

4. Зміст 1, 4 і 5 розділів та висновків свідчить про недостатнє глибоке узагальнення автором отриманих результатів. Огляд фахової літератури написано по авторах, а не по проблемам. Дуже стислий аналіз рисунків 4.15, 4.25, 4.38, 4.40. Часто відсутні авторська інтерпретація даних та відзначення тенденцій та закономірностей.

5. Наявні технічні огріхи (терапевтичних втручачь, позначень, вік $3,80 \pm 0,62$ рока), помилки: піднімання / спускання по сходах (замість сходами).

При рецензуванні дисертаційної роботи виникло декілька запитань:

1. Критеріями ефективності запропонованої Вами програми є зміни показників сенсорного профілю та якості життя дітей з РАС, які не згадані в темі. Чому саме ці критерії покладено в основу оцінювання її ефективності? Якщо це додаткові показники, то чому Ви не вважали за потрібне визначити тісноту взаємозв'язків між показниками, зазначеними в темі і додатковими?

2. Другим завданням дисертаційної роботи є розробити базовий та додатковий ерготерапевтичні компоненти реабілітаційної програми. Базовий ерготерапевтичний компонент теж розробляли Ви? Чи коректним є це формулювання? Наповнення програм реабілітації в ЕГ1 та ЕГ2 авторське? Чому власне такі цілі і зміст цих програм? Як визначили яка дитина належить до якої з груп реабілітації? Чи можна засоби програм змінювати повністю чи частково? Чи буде спостерігатися той самий ефект? Чому саме вправи на гойдалці, зі скейтом та на балансірі?

4. Які особливості анамнезу, сенсорного профілю та якості життя дітей з РАС встановлено?

Загальний висновок. Дисертаційна робота Вітомської Марини Валентинівни «Формування активності повсякденного життя дітей періоду першого дитинства з розладами аутистичного спектра в загальній програмі ерготерапії», є завершеним самостійним дослідженням, має наукову новизну, характеризується практичною цінністю, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор Вітомська Марина Валентинівна заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 227 Фізична терапія, ерготерапія (галузь знань 22 Охорона здоров'я).

Доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор,
професор, завідувач кафедри теорії і методики
фізичної культури Львівського державного
університету фізичного культури
імені Івана Боберського

Боднар Іванна Романівна

Проректор з науково-педагогічної
роботи та міжнародних зв'язків
кандидат біологічних наук, професор

Вовканич Андрій Степанович